פרשת האזינו

כי לא כצורנו צורם

תשי"ט

שירה נשגבה, שירת י-ה, עזת ביטוי ועמוקת משמעות, בוקעת ועולה באזנינו מפרשתנו, פרשת האזינו. מקפלת היא בתוכה את כל תולדות ישראל למן ימיו הראשונים ועד אחרית הימים ומעמידה אותן באור ה'.

כחוט השני עוברת בכל השירה ההדגשה של היחוד הישראלי בגורלו וביעודו: "כי חלק ה' עמו, יעקב חבל נחלתו" (דברים ל"ב ט). לא ככל הגויים לידתו והתהוותו: "ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישְׁמֹן..." (שם י). שם בארץ לא ארץ ובתנאים לא תנאים גדל, קיבל את תורתו והיה לעם. לא ככל הגויים הגיע לארצו. לא מתוך הארץ צמח ויתערה בה, לא על ידי כריתת בריתות עם יושבי הארץ הובטח לו קיומו. "כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו" (שם יא). הרחק הרחק ממקום קנו הראשון, על כנפי נשרים הגיע למקום יעודו. וגם שם: "ה' **בדד** ינחנו" (שם יב). בדד, ללא קשר עם יושבי הארץ הקודמים, ללא המשך של תרבויות אלהי נכר. וכשם שעליתו לא היתה טבעית, כן גם ירידתו היא שלא כדרך הטבע: "לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם. איכה ירדֹף אחד אלף ושנים יניסו רבבה, אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם..." (שם כט-ל). ואף עליתו הסופית תהיה שלא כדרך הטבע: "כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעֹלם. אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי, אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם" (שם מ-מא).

מה טיבה של ברית זאת של ישראל ואלקיו? משום מה באמת "חלק ה' עמו, יעקב חבל נחלתו"? הרי הקניאוהו בזרים, הרי "צור ילדך תשי ותשכח א-ל מחֹללך" (שם יח)? כיצד ואיך נשמרת בכל זאת הברית הזאת, וה' רואה עצמו כביכול מחויב להשיב נקם לצריו ולשלם למשנאיו? הרי אין אלה בעצם אלא משנאי ישראל,

והצרים אף הם צרי ישראל המה? וישראל עצמו זובח לשדים לא אלו-ה, הרי נטש הוא אלו-ה עשהו ונבל צור ישועתו, ומה הצדקה אפוא לראות את צריו כצרי ה׳, ואת משנאיו כמשנאי ה׳?

תשובה על זה נמצא, כשנשים לב לכינוי לבורא העולם המופיע בפרשתנו בפעם הראשונה בתורה במלה "צור". ובעוד שבמקום אחר לא נפגשנו בכינוי זה, הרי בפרשתנו הוא מופיע כמה וכמה פעמים: "הצור תמים פעלו" (שם ד), "צור ילדך" (שם יח), "כי צורם מכרם" (שם ל), "כי לא כצורנו צורם" (שם לא). כפי הסבר חז"ל, השמות השונים של ה׳ מגדירים את התגלותו לפי פעולותיו. וכך דבריהם בשמות רבה (ג׳ ו): "אמר לו הקב"ה למשה: לפי מעשי אני נקרא... כשאני דן את הבריות אני נקרא: אלקים... כשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא: א-ל ש-די, וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא: ה׳...". פרשתנו מעונינת אפוא להדגיש את התגלות ה׳ בכינוי "צור". מלה זו מכוונת במקורה להר ולמקום מחצב האבנים. והיא מושאלת, לפי הסבר הרמב"ם במורה נבוכים (א׳ טז), להדגשת שורש הדבר והתחלתו, כאשר רצוננו לציין, שמטבע המקור להמצא גם במה שנחצב ממנו.

הוא שמלמדת אותנו התורה כאן, שהקשר בין ישראל לבורא העולם הוא כקשר שבין אבן המחצב להר שנחצבה ממנו, שמטבע המקור להמצא במה שנחלק ממנו. אם חביב כל אדם שנברא בצלם, הרי חביבות ישראל היא שנקראו בנים למקום (אבות ג׳ יד). בן איננו פוסק מלהיות בנו של אביו גם אם מאיזה סיבות שהן הוא מתכחש לקשר הזה. הנקודה הפנימית היהודית חיה וקיימת אי שם בנפשו של האדם מישראל, בזרע אברהם יצחק ויעקב, והיא הקובעת את יחודו של הכלל הישראלי ושל היחיד, אם בהכרה ואם שלא בהכרה.

יחוד זה נתגלה בימי ראשית: "ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישִמֹן" (דברים ל"ב י). כבר אז נתגלתה האמונה בה׳ כמורה דרכם. יחוד זה מתגלה גם בשעת ירידה, במאבק ובערבוביא של טוב ורע בדור תהפוכות, וגם אז כך הם מוגדרים בתור "**בנים** לא אמון בם" (שם כ). שאם אמנם אין בם אמון, מכל מקום **בנים** הם. ומכאן הבטחון בגאולה בכל התנאים. כי שם ה׳ אשר נקרא עלינו הוא הגורם לשנאת העמים ולקנאתם, והוא גם המסבב את הסיבות להביא לנו, אם מדעת ואם שלא מדעת, את הפדות ואת הגאולה השלמה.

פרשת האזינו

מתי נאמרה השירה הזאת?

שוב אנו מאזינים לשירת הנצח הנשגבה הבוקעת מגלילי התורה העתיקים, אשר לעולם לא תשבע האוזן לשמעה. ושוב אנו קולטים בבושת פנים ובהרגשת אשמה את ההד העולה לעומתה בהוד פלאים משני העדים הנצחיים, השמים והארץ, אשר לפניהם נגולו העבר והעתיד גם יחד, אשר שמעו בשעתם את הדברים מפורש יוצאים, ואשר היו גם עדים נאמנים לראות כיצד הלכו והתאמתו הברכה והקללה, האזהרה והעונש, גם יחד.

אט אט הולכות ונגללות ומתקרבות לסיומן יריעות ספר התורה, ויחד אתן הולכת ונגללת גם יריעת חייו של האיש משה, זה גדול הנביאים, אשר כמוהו לא קם ואחריו לא יקום. ובקראנו את פרשיות הפרידה אנו רואים, כי לא שאלת סיום חייו עלי אדמות מטרידה אותו, כי אם הידיעה שעדיין לא גמר את תפקיד חייו, כי לא ניתן בידו לגמור את המשימה, ואותה ארץ אשר אליה שאף, אשר אליה הוביל את העם ואשר הנה היא משתרעת עתה לפניו, לא יוכל להכנס אליה, "כי מנגד תראה את הארץ, ושמה לא תבוא אל הארץ אשר אני נֹתן לבני ישראל" (דברים ל"ב נב).

לא בלב קל הוא נפרד מעל צאן מרעיתו. הוא יודע, מחכים להם נסיונות קשים. המגע עם יושב הארץ עלול להכשיל, החיים בתוך סביבה הסוגדת למעשי ידיה עלולים לפתות. הן יותר נח ויותר קל לקבל פולחן אשר איננו דורש שום ויתור מהאדם, אשר איננו אלא מאשר ומקדש כל הלך-עינים וכל שרירות-לב. והוא כבר רואה במחזה רוחו כיצד הולכים ונהרסים כל המאמצים שהושקעו, כיצד קם העם וזונה אחרי אלהי נכר הארץ, כיצד שוכח העם את עצמו, את תפקידו, והולך ונהפך לעם ככל העמים מעמי הסביבה. ואת אשר לא ניתן לו למלא במעשה משתדל הרועה הנאמן למלא לפחות בדיבור. ובפעם אחרונה הוא מכנס את העם בכדי לשים בפיהם את חזונו האחרון, אשר אין כמוהו לחוזק הביטוי וליקוד האמת, אמת אשר לעולם לא תועם ולעולם הנה מאירה כנתינתה: "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי..." (שם א).

מתי נאמרו הדברים? האמנם לפני אלפי שנים? האם לא נדמה לנו כי רק תמול, רק היום נאמרו? כה טריים הם וכה נאמנים! דומה, כאילו ניתן כאן פה לקורות הימים עצמן. הן הן המוסרות לנו את הכל בתיאור מדויק. הן קוראים אנו את דברי האזהרה, שיש בהם גם משום טשטוש זמנים וראיית העתיד בבטחון של עבר: "וישמן יְשֻׁרון ויבעט..." (שם טו), ומיד צצות לפנינו ההקבלות מספר מלכים

שיח שאול

ומדברי הנביאים האחרונים, העומדים כבר בתוך המציאות הזאת ומוכיחים ומרעישים עליה, וללא הועיל. רועמים הפסוקים המדברים על חורבן: "כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית" (שם כב), "אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם" (שם כו), ומתוך ההיסטוריה עולות לעומתם הלהבות משרידי החרבות ונשמע משק הכבלים של יוצאי גולה.

אך רועפים גם דברי העידוד והנחמה, אשר תמיד הצליחו להפנות את העינים קדימה בברק של תקוה ובצפיה לקץ, אשר גם אם יאחר בא יבוא: "הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו" (שם מג).

"ועתה כתבו לי את השירה הזאת... למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל" (דברים ל"א יט). שירה המשמשת כהוכחה, כאמצעי מזכיר ומלמד. שירה זו מקפלת בתוכה את דברי ימי ישראל מראשיתם עד סוף הימים, כמאמרם ז"ל (ספרי דברים של"ג): "גדולה שירה זו, שיש בה עכשו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבא, ויש בה בעולם הזה ויש בה לעולם הבא".

"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור" (דברים ל"ב ז). זכירה והבנה - זהו האל"ף בי"ת של התורה ושל היהדות. עזיבת היהדות באה מאותה שעה שאין רואים את ההוה כחוליא בתוך שרשרת ארוכה, שראשיתה בראשית התהוותנו כאומה ואחריתה ביעוד המיוחד שלנו, באשליה כאילו דור זה אינו מוכרח להתחשב עם העבר, אינו צריך ללמוד ממה שהיה, וממילא אין מה לשאול את אבא ואין ללמוד מזקנים.

כמו בסך מעביר לפנינו גדול הנביאים את כל הקורות מההתחלה המופלאה של "ימצאהו בארץ מדבר... ויניקהו דבש מסלע" (שם י-יג). כמה מתרחב הלב כשאתה קורא את הצורה הציורית המביעה במשל מאין כמוהו את הימים ההם: "יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו" (שם יא). והנה הטרגדיה הגדולה אשר הנה כל כך אופינית לנו: "וישמן ישורון ויבעט" (שם טו). ולפנינו עולה בדמיון "עטרת גאות שכורי אפרים" (ישעיהו כ"ח א) השוכבים על כל "גיא שמנים הלומי יין" (שם). חורבן הנובע מתוך עודף, שובע המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו. ברוב רובה של התקופה הארוכה של הגלות, כשהחיים היהודיים היו ספוגים תורה

ומסירות נפש, ודאי התקשו להבין ציורים מעין אלה, שהפכו במרוצת העתים כמשהו מנוגד מיסודו לאופי של האדם מישראל. והנה אי-ההצלחות בשדה הקרב ובמערכות הבין אומתיות, מהלומות הנתכות על ישראל כמדינה, חורבן וגלות עשרת השבטים וקוצר הראות הכרוני הטוען: "אך זה חלי ואשאנו" (ירמיהו י' יט), הרוצה לראות במהלך מאורעות רק מקריות טבעית, שודאי יתגברו עליה בקרוב. והנביא מרעים בקולו (דברים ל"ב כט-ל): "לו חכמו ישכילו זאת... אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם".

שירה שהיא עדות, "שיש בה עכשו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבא, ויש בה בעולם הזה ויש בה לעולם הבא".

תהיו אתם עדים בדבר

תשל"ד

"האזינו השמים... ותשמע הארץ..." (דברים ל"ב א). וברש"י (שם), הזמנתם כעדים, הן משום יציבותם ונצחיות עמדתם, והן משום היותם אלה הממונים על קיום האזהרה שבברית. גם בפרשת נצבים מצאנו אותם מוזמנים כעדים, אולם שם מפרש רש"י (שם ל' יט), כי **ישראל** מוזמנים לראות בהם דוגמא, שאין הם מאכזבים. אין הם משנים אורחם ודרכם, ומכאן יש ללמוד על היציבות הנדרשת גם מישראל.

אך לכאורה, באשר להשוואה האחרונה הרי ההבדל ברור, שכן הללו כפופים לחוק הבריאה מבלי אפשרות של שינוי, ולא כן האדם, שהנהו בעל בחירה, כפי שהכתוב מסיים: "**ובחרת** בחיים" (שם יט).

יש לעמוד גם על השינוי שבלשון הכתוב, שמתחיל ב"נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע" (שם טו), ואילו בסיום לא נאמר אלא "ובחרת בחיים" (שם)!

שיח שאול

על ענין זה של בחירה כתב רש"י (שם יט): "כאדם האומר לחבירו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו: את זה ברור לך". ויש להבין, כיצד מתבצעת ההעמדה על חלק היפה?

דומה ששתי דרכים הן, ולזאת מן הראוי להקדים את דברי הרמב"ם בראש הלכות תשובה (א' א): "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות...". משמע, שאין התשובה מצות עשה. ובמנחת חינוך סימן שס"ד אכן סובר כן ברמב"ם. אולם להלן (שם ב' ז) מפורש בדברי הרמב"ם: "חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים". והדברים מחייבים ביאור.

דומה שהפירוש בדברי הרמב"ם הוא, שמאחר שהתשובה מהחטא אינה אלא מחיקת השלילה וחזרה למצב שכאילו לא חטא, הרי לא יתכן שיהא בזה מצות עשה. אלא, שתוכנה של המצוה שרואה הרמב"ם בוידוי הוא, שלא יחזור עוד לעולם על פשעו (כנוסח המופלא שם: "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", שם ב' ב). ופירושו, יצירת מצב שהוא הרבה יותר מאשר לפני החטא. לא מחמת מאורעות הזמן אלא מכח השאיפה לחזרה לטבעיות הישראלית, שהיא הנה הטבעיות של אדם הראשון שלפני החטא, שאז ראיית האדם היא כל כך בהירה עד שלא יתכן חטא. לא חזרה למצב השקול, שמושך את האדם לשני הצדדים באופן שווה, אלא לטבעיות הישראלית של "אני קרבת אלקים לי טוב" (תהלים ע"ג כח), להרגשת הנטיה הטבעית של ישראל לצור מחצבתם. זו עקירת השורש הפורה ראש ולענה, עקירת עצם הנטיה והאפשרות של חטא. זהו תוכנו של הוידוי, **שכולל** בתוכו את התשובה ומגיע לפסגה שהיא למעלה ממנה, הרי היא שיעיד עליו יודע תעלומות! ועל כן נמנע הרמב"ם מלראות מצות עשה בשיבה מהחטא, אלא במה שלמעלה ממנה וכולל אותה. וזהו הלשון "**לעשות** תשובה" שבדבריו. פירושה, יצירת תפנית. זו הדרך האחת!

אכן, יש גם דרך אחרת והיא הברכה והקללה. גם זו מיועדת להפנות את תשומת הלב של האדם לכך שדרכו אינה נכונה לפניו, במובן פרטי ואף במובן כללי. וזהו שאומרת התורה: "ובחרת בחיים". זוהי שימת היד כביכול על השכם ואמירה: בני, בחר לך חלק הטוב, ראה כי דרך זו שאתה הולך בה אינה מובילה להצלחה.

כן, הראשונה היא הדרך הפשוטה והטבעית הרצויה. אך ישנה גם הדרך השניה, והיא הברכה והקללה. כשמאורעות בלתי צפויים ובלתי נראים מראש באים, ולעומת

פרשת האזינו

מה שנראה פשוט והגיוני מתרחשים דברים בלתי הגיוניים, ונראה כי הקללה נסוכה על המאורעות - גם אלו הם סימן ואזהרה, כי יש כאן סטיה מן הדרך הראויה.

כשאנו סוקרים את מאורעות מלחמת יום הכפורים, את ההפתעה שבה, את אי הטבעיות שבאי שימת הלב לסימנים המדאיגים, את אי שימת הלב למודיעין, את השאננות הבלתי מובנת, ואת הפגיעה שהיא במיוחד בטובים ביותר, במובחרים ביותר, הרי עולה בפנינו הכתוב: "והפלא ה' את מכתך ואת מכות זרעך..." (שם כ"ח נט). פלא הוא, מסוג הפלאים שלא היינו מתפללים שיקרו לנו, אבל משקרה יש להפיק ממנו את מלוא הלקח.

ומהו הלקח? הוי אומר: "ובחרת בחיים". הקב"ה אינו רוצה להרבות להשתמש בדרך זו. יכולים אנו להצביע גם על דרך הברכה, על הסיפוק הממלא את לב היהודי שרואה לפניו את נפלאות ה' בהגלות זרועו, על אותן ההצלחות של המדינה, על החזקת המעמד עקב כל התחכמויות האויבים, ומנגד על האפר הנערם של אותן עקדות של ימינו. אנו צריכים להתעורר ולעורר את הציבור בישראל ומחוצה לה להפוך את הפורענות לברכה, להפיק את מלוא הלקח, שחס וחלילה לא יהיו הקרבנות לשוא.

נשמע ונקשיב לעצה, להדרכה, של "ובחרת בחיים", ותהא עקידתם לסימן מעורר ולציון דרך של תשובה, של עשיית תשובה, שלא תחזור חס וחלילה אותה אימה, שישראל ישגשג בארץ ישראל מתוך חזרה לערכי היסוד של היהדות ועל ידי קידוש שמו ברבים, בדרך חיים המעוררת כבוד ויראת הכבוד, כאמור: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (שם כ"ח י).